

Гетьман Іван Скоропадський та Київ (за матеріалами Чернігівського історичного музею ім. В.В.Тарновського)

Іван Ілліч Скоропадський походив з родини правобережних українців. Його дід Федір загинув у битві під Жовтими Водами (1648 р.).¹ Батько мешкав в Умані з трьома синами, серед яких був і майбутній гетьман. Скоропадські належали до місцевої шляхти. Мали королівські дипломи і грамоти на маєтності. У 1674 р. брати втратили все майно внаслідок нападу кримчаків і були вимушені переселитися на Лівобережну Україну.² На новому місці Іван почав успішну службу кар'єру: військовий канцелярист (1675 р.), старший військовий канцелярист (1676 р.), чернігівський полковий писар (1681-1694 рр.), генеральний бунчужний (1698 р.), генеральний осавул (1701р.), стародубський полковник (1706 р.), гетьман (з 6.11.1708 р. по 3.07.1722 р.).³

В літературі існують різні оцінки його політичного хисту та особистих якостей. На підставі архівних матеріалів Чернігівського історичного музею ім. В.В.Тарновського (далі ЧІМ) спробуємо окреслити його ставлення до Києва та його мешканців – міщан і козаків. В музеї зберігаються понад 70 документів з автографом Івана Скоропадського.⁴ Серед них – сім стосуються зазначеної теми. Вони охоплюють період з 1709 до 1720 р. і варті того, аби навести їх повністю. 23 червня 1709 р. з Сорочинців гетьман надіслав київському війту такого листа:

“Мой ласкавый приятелю пане войте киевский! Писалисмо перед сым до ваше милости извествующи, же по скорбному до монаршого Его Царского Пресвитлого Величества двору, ясне в богу преосвященного господына Его милости отца метрополиты Киевского* взглядом помірного донесеню, писано до нас от толь абысмо совершенно донесли о том видати, кого яким правом до того интересуется помирного. А одержавшы через п: Дублянского, которому то тую межы преосвященным Его Милости архиереом и вашею милостью контроверсию, успокоити иле мощно злецилисмо были, лист от ваше милости извистующых, же ваше милости респектом помирной пошлыны поступилисте сто талярей на обытел Свято-Софийскую, знову писалисмо (:без чого обийтися трудно было:) о том до двору монаршого, и таковых получилисмо респонс от толи; абысте ваша милость в таком зайстю совершенно з Его Архипастырскою милостию погодились. Поневаж теды з тогож от монаршой армии респонсу порозумислимо, же прыхилнийшая есть Царского Пресвитлого Величества в той мири до архиерейской стороны милости; теды прекладаем вашей милости абысте що болш суммы над сто талярей, хотяй и доплатку ту поступили золотых нежебы циле помирное утратити, и болш монаршому, иле под сее трудное и неспокойное время, наносити о том турбацыю маестатови. Що предложившы вашей милости жычим ему ж доброго здоровья з Сорочынец д. 23 июня 1709 року.

М.П.

Вашей милости жычливый приятель Иван
Скоропадский гетман Войска Его Царского
Пресвитлого Величества Запорозкого ”.⁵

---

* Кроковський Іоасаф

Через чотири місяці війт отримує нового листа:

“Мой ласкавый приятелю пане войте Кіевскій з всима панами майстратовими.

Благодарны естесмо, по премногу того, же ваша милост, на желание наше для potrzeby на приезд, енерала фельт маршалка Свитлийшого Рымского и Россійского государств Ижерского князя его милости господина Александра Даниловича Меншикова который в скорых числах миеть через города малороссийские простовати, к Москви, и в нас у Глухови быты, прислали двох осятров, живо посоленых за якую присылку яко велце вашим милостем дякуем, так приазню нашую завдячити обицуем, а тепер зичим доброго от Господа Бога здоровья. З Глухова ноевріа 19 року 1709. Вашим милостем зичливый приятел

Иван Скоропадский гетман Войска Его Царского
Пресвітлого Величества Запорожского”.⁶

В наступні роки листування гетьмана з київським війтом продовжується:

“Мой ласкавый приятелю пане войте кіевскій з панами майстратовими.

На занесенное через пана сотника киевского** з товариством у нас в Переяславлю бывшего при поданом Сіателнийшого Его Милости князя Димитрія Михайловича Голицина кгубернатора Кіевского інстанціалном за ними писаных таковое прошение, дабы им волно было по прежнему, медом, пивом и брагою шинки одправовати, разсудивши их нужное в Кіеві житие, выдалисмо им наш на тое соизволяющий универсал, и приватных до вашей милости в томже інтересі сей писанный лист, и выразилисмо там, иж бы они козаки кіевскіе дали вашей милости такую на себе асекурацію, якую сам ваша милост з майстратовыми схочеш, чтоб у них за тими напитками, жадним ни тайним, ни явним способом горилка на шинк не была пускана, кромі гуртовой, чи то кухвою, чи ли бочкою купли и продажи, а и тая бы чинилася за видомом майстрату вашего. Аже ваша милост не тилко воли нашой в том универсали и в листи выраженной за досит не учинил; леч и едно литери в отвит на тое до нас неотписавши, за шинковане медовых, пивних, и бражных напитков нами позволенное, дворы козаков киевских штурмом отбивати, самих власне в поруганіе всего козацкого чина до туремного вязеня брати, и обухами их забивати велите слугам своим ратушним; того ради оны при другом Сіателнишого Его Милости князя Димитрія Михайловича Голицина листи повторе до нас з суппликою мусили удатися. Яко теды нигде токовых над козаками збытков власт мискаая не выполняет, и выполнять не может, бо было бы тое против войсковых прав и волностей; так и у ваших милостей людей войсковых чест и заслуга не повинна бы в такой быти оппрессіи. А любо мы видаем, же ваше милост миете монаршую премошную нашего Всемиловитийшого Государя грамоту з таковым докладом, что опроч тих людей, кому майстрат ваш позволит никому неволно в Кіеві жадними трунками шинковати; однак разсудили быст ваша милост и тое, же козаки киевские, не мают ни млынов, ни поль, и жадних кгрунтов, ни гендліов не справуют, але тилко бы з помянутых шинков имили свое выживанлене, а уставичные его ж княжого сіателства, иле теперешних часов отбувають послилки, и наши войсковые одправуют услуги, до того и нашой рейментарской воли вперед помянутом универсали, и в листи выраженной доводилося бы вашей милости дати мистце, и не поступуючи так сурово з ними козаками не зборонял бы преречоних медовых, бражных и пивних одправовати им шинков, которими не тилко тепер за одставленем аренди, але и подчас аренди везди в Малой Россіи всякому шинковати незборонно, кгдиж когда тое козаков киевских нужное житие жадного иншого способу до выживленяся и вспартя ку одправованю войскових услуг не миючое самому Царскому Пресвитлому Величеству во увидомленіе прийдет; то надиемся, же и монаршая его воля в грамоти вашим милостем выданной выраженная в инакшый им обратится респект, и призриніе. Липшей прето вашим милостем злагодний и з ними козаками обиходитися и сами не входячи в далшую трудност, и нас в оную не вводячи подлуг нашего универсалу им выш выраженными медовыми, пивними, и бражными трунками шинковати не

** Климович Трохим

збороните. Що вашим милостем предложивши, их же в сохранение Господу Богу поручаем. Дан в обози од речки Орели июня 4 року 1711.

Вашим милостем зычливый приятел,
Иван Скоропадский гетман Войска Его Царского
Пресвитлого Величества Запорожский”.⁷

1712 рік додав нового клопоту гетьману у київських справах:

“Мой ласкавый приятелю пане войте кievский з майстратом.

Справа ваше милостина и панов мещан киевских, з превелебными отцами межигорскими о пушу, и о инние заходы, в озера и рыбные ловли, заводная, лишнюю нам при уставичних войскових забавах принесла, и приносит трудност и турбацію; поневаж по виданю наших вашей милосте универсалов на волний везд о пят миль в пушу, прибывшы тепер до нас в Глухов висоце в богу превелебный его милост отец архимандрит межигорский^{***}, жалосне предложил, же ваша милост неслушне у нас тие виправила себи универсалы, кгдаж тая справа в царствующом гради Москви, якобы уже сужена, и декретована, где будто мищане з майстрату посланние отреклися, и дали за своими руками в Малороссийском прикази на себе сказку, такую, же яко перед тим озерами, рыбными ловлями, и кгрунтами не владлили; так и вперед не мили в оние вступатися, на що его превелебност и список грамоти монаршой, так же и универсал антецессора нашего, забороняющий вашим милостем уезд до пуши презентовал; а тепер всих з панами мищанами посылаючи в помененную пушу, не тилко для угодия своего, надобное дерево рубаете, избыточне пустошите, але якобы и бортного много псуете, также на ловли рыбные и озера их вночи рыбалков своих з людьми насилаючи, многие шкоды чините, надто послушников их монастырских, и самих законников где колвек наехавши без пощадиния бют; яко и сего часу едного законника, и послушника, мало не до смерти прибили, а инние им обиды и забойства чинятся, якие обширный в жалобливых пунктах от его милости отца архимандрити поданих, которых список для лучшего вирозумления, и вашим милостем посылаем, суть выражены: также ясне в богу посвященный его милост отец митрополит киевский^{****}, в листи своем до нас пишет, же и всим обителем киевским небезтяжестно, и небезобидно тое диется, что универсалом нашим панам мищанам до пуши о пят миль мити вступ позволилисмо, чого, як его же пастирская милост в томже своем листи свидетельствует, у ваших милостей в монаршой грамоти якобы не доложено: зачым мы не могучи на сейчас иначе в той справи поступити, яко превелебному его милости отцу архимандрити декляровалисмо, своего часу нарочно посланных наших знатных особ в Киев ординовати; так и ваши милости обявляем, же за певне висланных наших мусимо туда до ваших милостей виправити, абы они рассмотривши обох сторон, автентичних прав, и крепостей, розиск учинили, и по самой слушности; як покажется, тот ваших милостин завод успокоили, и укончили: а ним тая через висланных наших будет росправа, миркуйся ваша милост: и потрафляй, як можна, жебы тот завод ку болшей вашим милостем и нам трудности не брал своего расширения, и если власне так ест, же от мищан киевских, их межигорским людам, сталося забойство, старайся ваша милост: тепер тое успокоити, и вперед от такого заводу уймуючи своих людей, не допускай болш ваша милост: жадних галасов, и таких чинити побоев: тепер зас универсалов тих, якие вашим милостем на уезд в пушу видалисмо спорадившы списки, до нас немедленно, хоча через нарочного своего киевского человека, хоти прислати, жадаем вашей милости и емуж зычим доброго от господа бога здоров’я. З Глухова октоврия 15 року 1712. Ваших милостей зычливый приятель

Иван Скоропадский гетман Войска Его
Царского Пресвитлого Величества Запор.”.⁸

*** Журавський Іларіон

**** Кроковський Іоасаф

Прошло небагато часу, і знову київські проблеми:

“Пане сотнику киевский з товариством.

Предложил нам пан Димитрий Полоцкий войт Киевский з майстратовими же любо под час бытности нашей в Києви прошлого лита за донесенем нам скарги од пана Василя Якимовича бурмистра тамошнего ж киевского взглядом пляцу Бутримовского покойним Василием Зимовичем бурмистром киевским же купленого, а ему пану Якимовичу з певного респекту в завидоване полиценного, что вы оний неналежне были одобрали в свое владение а не для чого иншого тилко що потребен вам для перенесеня туда судовни з миского пляца, слухана была по злеценю нашом тая ваших милостей справа пред его милостию паном писарем войсковим енералним и успокоена тим, что мив ваша милост за попущенем того Бутримовского мистца от его пана Якимовича для помянутой общой вашей потреби на судовню грошми ему оное заплатити, и з оног миского пляца перенестися. На чом есте и погодилися, якую вашу згуду он же его милост пан писар енералний ***** на писми з подписом руки своей и з притесненем печати утвердил, однак еще и до сего часу тая судовня одтоль не перенесена, в чом он пан войт просил нашего до ваших милостей листа, по котором бы вы тую свою судовню очищаючи миский пляц перенесли на Бутримовское мисце мы прето его пана войта прошение принявши за слушное пишем до ваших милостей и пилно приказуем, абысте перенесенем судовни на помянутое Бутримовское мистце, зараз старалися по весни миский пляц яко майстратови потребний очистити, иж бы вже мы в том больш не мили турбации, о тое и повторе вашим милостем приказуючи, их же при том в сохранение господу богу поручаем. З Глухова януар: 19 року 1714.

Вашим милостем ласкавый
Иван Скоропадский Гетман Войска
Его Царского Пресвитлого Величества Запор.”⁹

1715 року київській владі було завдано важкого удару:

“Его Царского Пресвитлого Величества Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетман Иоан Скоропадский.

Пану войтови киевскому з майстратом тамошним и кому о том видати будет належало, особливе купецким людем сим нашим ознаймуем универсалом. Иж извистившися ми з донесення людей певних что торговое в городи Києви от проежджающих на бывших панов полковников киевских одбиралося; а именно от каравану, и от брики; шест шагов, а от порожного по три шага; от купецких возов якими ходят на Волин по три шага; з тютюном, или з ганусом, и з вовною, кухви селитри по три шага, от мажи коломийцов; по три шага и по десят гусок соли, от порожних мажей, по три чехи: от бути вина по золотому; а от полубочка по ползолотого, от кухви горилки, в байдаках по три чехи, от кухфи меду; олию: и діогтю по три чехи; от воза сира и масла, и от десятка саль по три чехи, от воза вялой риби по три чехи; от човна грибов, по три шага, от човна з шклом по фляшци, от воза яблук по три чехи, от воза ліону пароконного по три шага; а от одного конного по три чехи; а болшей над тое як тут вираженно от жадних наших дробнийших продажних ричей ничего не брати теди потом давном обикновению и нынишному пану полковнику киевскому пану Антонию Танскому позволяем помянутое торговое от проежджающих людей в Києви на свой дворовий обиход отбирати. Зачим аби пан войт киевский з майстратовими и ништо инший не важился ему пану полковникови в том отбиранию наименшой чинити препони и препятія що жеби не иначе чинилося рейментарско пилно приказуем. Дан октоврїа 15:1715.

Звиш менований гетман

рукою власною

Мисце печати рейментарское”.¹⁰

До вищенаведених негараздів довелося київським міщанам брати участь і у роззброєнні української армії:

***** Савич Семен

“Мой ласкавий приателю пане войте кievский.

Писал до нас сiателнийший княз его милост господин Петр Алексиевич***** кгубернатор кievский обявляючи о присланном к себи з военного коллектiуму указу; чтоб арматы мидние з кгварнизонов малороссийских были одправлены в Москву з означенем сколько одколь числом? Почому требовал у нас его княжое сiателство господин кгубернатор; иж бы под тiе арматы для поставления оных в Сивск, велилисмо од куду надлежит подвод с потребу вистатчити. А поневаж з кгварнизону кievского армат шестнадцят провадити назначено; того ради засилаючи вашей милости сим нашим листом, пилно жадаем, абыс под оне сколько указоватимет потреба подвод велил видати и одправити безперемини до самого Козелця: од толь зас уже пан полковник кievский миет одсилати подводами иншими на указное мистце помянутие арматы шестнадцять; а до отправаженя з Киева в Козелец тих шестнадцяти штук армат повинни и села тогобочние державские в вистатченю подвод учинити ратушеви кievскому вспоможене подлуг виданного перед сим од нас универсалу предлагаем, и притом зичим вашей милости доброго од господа бога здоровья. З Глухова: генвар:22 д. Року 1720.

Вашей милости зичливий приател
Иван Скоропадский гетман Войска Его
Царского Пресвитлого Величества Запор.”¹¹

Аналіз вищенаведених документів дозволяє зробити наступні висновки щодо статусу міста, структури влади, боротьби міщан за свої права, політики І.Скоропадського стосовно Києва.

Київ постає перед нами як привілейоване місто, яке захищене “монаршою премощною грамотою” та гетьманськими універсалами. І це було не випадково, адже коріння цих привілеїв сягає доби Київської Русі, коли тут, на дніпровських пагорбах, поставив свій хрест Андрій Первозванний та посіли великі князі – “Его Царского Пресвитлого Величества Прародителной отчини богом хранима града Кієва”. Керує містом магістрат на чолі з “упривільованим” війтом та бурмистрами. Він засідає в ратуші, управляє міським майном, представляє інтереси міщан. Окрім магістрату в Києві сидять російський губернатор князівського титулу (царська отчина), київський митрополит, київський сотник зі своїми канцеляріями. Тобто, склалося багатовладдя, яке згубно позначилося на київських міщанах. Названі адміністративні структури активно наступали на їхні права – відбирали землю, запроваджували податки на свою користь. Відбирати було що, бо Київ – це великий торговельно-економічний центр, перехрестя суходільних і річкових торгових шляхів, куди стікалися товари зі всієї України, та й не тільки: тютюн, ганус (прянощі), вовна, селітра, вино, горілка, мед, олія, дьоготь, сир, масло, сало, риба, гриби, скло, яблука, льон тощо. Магістрат войовничо боронив свої права. Його представники стукаються у двері і глухівських можновладців, і московських, а якщо треба, то беруться за кийки: “послушников... законников... без пощадиния б’ют; яко и сего часу едного законника и послушника мало не до смерти прибили”, “за шинковане медових, пивних, и бражных напитков нами позволенное, двори козаков кievских штурмом отбивати, самих власне в поруганіе всего козацкого чина до туремного вязеня брати и обухами их забивати велите слугам своим ратушним”. Дуже обтяжлива для міщан була підводна повинність: “пилно жадаем... сколько... потребно подвод велил видати и одправити... до самого Козелця”. Вони добре розуміли, що вирішувати свої проблеми буде легше, якщо підмазати, як кажуть в народі, чиновників. Тому магістрат охоче відгукнувся на прохання Івана Скоропадського вислати осетрів для князя О.Меншикова. А чи допомагав гетьман киянам в їхній боротьбі за свої права?

Одразу зазначимо, що українські гетьмани намагалися проводити стосовно міст в цілому лояльну політику. В Чернігівському історичному музеї зберігається одинадцять оборонних універсалів Демяна Многогрішного,¹² Івана Самойловича,¹³ Івана Мазепи,¹⁴ Івана

***** Голіцин Петро

Скоропадського,¹⁵ Данила Апостола¹⁶ таким містам як Короп, Стародуб, Березна (п'ять), Мглин (два), Козелець, Київ. Як бачимо, Скоропадський не стояв осторонь цієї традиційної політики. Приязнь відчувається і в текстах наведених документів: “Вашим милостем зичливый приятел”, “мой ласкавый приятелю, пане войте киевский”, “упривілеованому войтови, пану Дмитрію Полоцкому, моему ласкавому пріателеви”, “вашим милостем дякуем, так пріазню нашою завдячити обицуем, а тепер зичим доброго от Господа Бога здоровья”. Гетьман намагався угамувати пристрасті, що вирували навколо привілеїв київських міщан. Яскравим прикладом цього є лист від 29.07.1709 р. стосовно помірною. Аби пом'якшити підводну повинність, він наказував: “повинни и села тогобочние державские в вистатченню подвод учинити ратушеви киевскому вспоможене подлуг виданного перед сим од нас универсалу”.

Проте гетьман передовсім був представником козацького стану, а звідси випливала і його прихильність до київських полковника та сотника, яким він відсудив право збирання податків та земельну ділянку в Києві, надав право козакам шинкувати в місті горілкою, брагою та пивом, чим, безумовно, підірвав джерела надходження до міського бюджету. Не міг гетьман проігнорувати і вимоги церкви, тим більш, що тут було наявне втручання російських можновладців: “абысте ваша милость (тобто вїт київський – І.С.) в таковом зайстю совершенно з Его Архипастырскою милостию погодилися. Поневаж... же прыхильнийшая есть Царского Пресвитлого Величества в той мири до архиерейской стороны милости”. Ось тобі і “пріазню нашою завдячити обицуем”! Політика І.Скоропадського стосовно Києва вимальовується як політика компромісів, умовлянь, поступок, зрідка наказів: “миркуйся ваша милост: и потрафляй, як можна, жебы тот завод ку большой милостем и нам трудности не брал своего расширения, и если власне так ест, же от мищан киевских, их межигорским людям, сталося забойство, старайся ваша милост: тепер тое успокоити, и вперед от такого заводу уймуючи своих людей, не допускай болш ваша милост: жадних галасов и таких чинити побоев”. Пояснити ці хитання можна характером гетьмана. Це був м'який, компромісний чоловік, з великою, щирою вірою в Бога. З такою вдачею протистояти тиску козацької старшини, церкви та російських можновладців, суттєво підтримати київських міщан І.Скоропадський не міг.

Завершимо нашу розвідку дещо сумним, але, як видається, об'єктивним висновком. Іван Ілліч Скоропадський став гетьманом у дуже складний час, коли зазнала поразки політика Івана Мазепи на відокремлення Гетьманщини від Росії. Це спричинило активізацію кроків останньої на ліквідацію української автономії, внаслідок чого почали руйнуватися структури гетьманату. Безперечно, гетьман бачив цей трагічний для України процес, але реально зупинити його не міг. Це спричинило і його гостру внутрішню кризу – довідавшись про створення І Малоросійської колегії він вмирає, а Україна (в т.ч. і її міста), впадає в затяжну стагнацію, завершенням якої стали акти 1764 та 1782 рр. про остаточну ліквідацію рештків української самостійності.

Наприкінці невеличка ремарка. 28-29 березня 2003 р. в Чернігові Сіверським інститутом регіональних досліджень була проведена науково-практична конференція, присвячена 380-річчю надання магдебурзького права Чернігову “Проблеми запровадження статуту територіальної громади міста Чернігова”. В ході обговорення постало питання, чи були в містах Лівобережної України, зокрема в Чернігові, райці та лавники і в які періоди. Звернувшись до архівних фондів ЧІМ, ми можемо внести ясність у цю дискусію. В документах згадуються наступні райці – Григорієвич Михайло, старший переяславський (14.05.1707),¹⁷ Прокопов Йосип, старший переяславський (25.07.1725),¹⁸ Денисенко Парфен, переяславський (14.05.1707),¹⁹ Дорогунець Семен, стародубський (5.03.1714),²⁰ Филипович Ісаак, стародубський (30.04.1719),²¹ Воскобойников Василь, стародубський (20.11.1719),²² Єгипець Карпо, стародубський (8.01.1729),²³ Малахович Іван, стародубський (8.01.1729),²⁴ Гафталеєв Євстафій, стародубський (23.08.1762),²⁵ Железняков Тимош, чернігівський (2.11.1698),²⁶ і лавники – Плешко Григорій, стародубський (8.01.1729),²⁷ Кутиєвич Архип, Сибиговський Олександр, стародубські (23.08.1762).²⁸ У витягу з ратушних книг від

серпня 1675 р. читаємо: “Войт, бурмистры, райцы и лавники маистрат миста Его Царского Пресвитлого Величества Черниговский подписася”,²⁹ у витягу з батуринських міських книг від 6.07.1671 р. такий запис: “В ратушу великого гедря миском Батурином перед мною Иваном Успичким войтом, Омеляном Михайловичем бурмистром, райцами и лавниками того року на вшелякие sprawy у суду заседающими, ставши очевисто Семен Кипоренко”.³⁰

¹ Гуржій О. Иван Скоропадський//Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. – К.:Варта, 1995.– С.404.

² Там само. – С.405.

³ Там само. – С.406-409,416; В.Кривошея називає інші дати, які сам і заперечує: полковий писар (1674-1695), генеральний бунчужний (1698-1703), генеральний осавул (1701-1707), стародубський полковник (1706-1708) – Кривошея В. Українська козацька старшина.– К., 1997. – С.95,10,8,84.

⁴ Ситий І. Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім.В.В.Тарновського // Сіверянський літопис. – 1998. – № 1. – С.83.

⁵ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/9. На аркуші паперу 31,5 x 19,5 см, філігрань – двоголовий орел під короною. На звороті адреса: “Его Царского Пресвитлого Величества миста Кієва упривилеєованному войтови пану Димитрію Полоцкому. Моему ласковому приателеви надлежит”. Залишки сургучевої печатки гетьмана, тип І за І.Крип’якевичем. На 1-ій стор. така сама паперово-воскова печатка (червоний віск). // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1917. – Т.123-124. – С.14.

⁶ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/13. На аркуші паперу 31,5 x 19 см, філігрань – кінний поштар. На звороті адреса: “Моему ласковому приателеви пану Димитрію Полоцкому войтови кієвскому з всима панами майстратовими тамошними”. Нижче паперово-восковий відбиток гетьманської печатки (червоний віск), тип І за І.Крип’якевичем.

⁷ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/18. На двох аркушах паперу 31 x 20 см, філігрань – у щиті під короною різок на мотузці. На звороті 2-го арк. адреса: “Моему ласковому приателеви пану Димитрію Полоцкому войтови кієвскому з майстратовими”. Поряд паперово-восковий відбиток (червоний віск) гетьманської печатки, тип І за І.Крип’якевичем.

⁸ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/26. На двох аркушах паперу 32,3 x 21 см, філігрань – кілька постатей і фігур. На звороті 2-го арк. адреса: “Моему ласковому приателеви пану Димитрію Полоцкому войтови кієвскому з всім майстратом подати”. Поряд паперово-восковий відбиток (червоний віск) гетьманської печатки, тип І за І.Крип’якевичем.

⁹ ЧІМ.– Інв. № Ал 501/10/35. На одному аркуші паперу 31,5 x 20 см, філігрань – кінний поштар? На звороті адреса: “Пану Трофиму Климовичу сотникови кієвскому з товариством. По вичитаню отдати лист сей потребующей стороны приказуем”. Нижче паперово-воскова печатка гетьмана (червоний віск), тип І за І.Крип’якевичем.

¹⁰ ЧІМ.– Інв. № Ал 501/10/51. На двох аркушах паперу 33 x 20,5 см, філігрань – W під короною. На звороті 2-го арк. напис: “Его Священнейшого Царского Пресвитлого Величества Войска Запорожского вельможный мосци пане судія генералний.” Рік переправлений на “1713”. Копія І-ї пол. XVIII ст.

¹¹ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/70. На 1-му аркуші паперу 33,4 x 20,5 см, філігрань відсутня. На звороті адреса: “Его Царского Пресвитлого Величества Прародителной отчини богом хранима града Кієва упривилеєованному войтови, пану Димитрію Полоцкому моему ласковому приателеви подати”.

¹² ЧІМ.– Інв. № Ал 501/5/1.

¹³ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/6/1.

¹⁴ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/20.

¹⁵ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/11, Ал 501/10/77, Ал 501/10/81, Ал 501/10/82, Ал 501/10/86, Ал 501/10/83.

¹⁶ ЧІМ. – Інв. № Ал 14, арк. 24; Ал 501/14/1.

¹⁷ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/9/55.

¹⁸ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/11/9.

¹⁹ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/9/55.

²⁰ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/36.

²¹ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/61.

²² ЧІМ. – Інв. № Ал 501/10/66.

²³ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/12/9.

²⁴ Там само.

²⁵ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/15/76.

²⁶ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/25.

²⁷ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/12/9.

²⁸ ЧІМ. – Інв. № Ал 501/15/76.

²⁹ ЧІМ. – Інв. № Ал 2272.

³⁰ ЧІМ. – Інв. № Ал 395, арк. 52 (78).